

Beszámoló

a K101113/2012. sz. „Az 1843–44- évi országgyűlés kerületi üléseinek naplója” c. OTKA kutatásról

A vizsgált forrás

A projekt tárgyát képező forrásanyag az 1843–44. évi országgyűlés kerületi üléseinek hivatalos naplója, illetve annak eddig megtalált részei. A kerületi ülések a modern Magyarország kiépítését előkészítő reformkor országgyűléseinek fontos intézményei, amelyek személyi összetételükben csaknem azonosak voltak az országos ülésekkel, de a királyi táblának nem jutott szerep rajtuk, s a király által kinevezett személynők helyett a követek maguk között rotálták az elnöklést. Így a mindinkább képviseleti táblaként viselkedő rendi alsótábla a kerületekben szabadabban tanácskozott, sőt a döntések is gyakorta a kerületi üléseken születtek. Ez fontossá tette a kerületi ülések nyilvánosságát, hogy a kötött mandátumú követeket, a követutasítások betartását a „választók” a szabad sajtó híján is ellenőrizhessék. Ezt volt hivatva biztosítani a többször is kezdeményezett kerületi napló, amelynek létesítését azonban az udvar gátolni igyekezett, nehogy a napló léte hivatalos színezetet adva növelje e kerületi tanácskozás legitimitását. Források híján gyorsírással vezetésre, nyomtatásra pedig a kormányzat tiltása, majd nyomásgyakorlása miatt nem volt lehetőség.

Korábbi sikertelen kísérletek után 1843/44-ben célhoz ért az alsótábla törekvése. Megyéje utasítását követve Zsoldos Ignác, veszprémi követ maga vette kézbe az ügyet: néhány ülésről mintanaplót készítve bizonyította, hogy sebes írók nélkül, maguk a követek is képesek elkészíteni „a kerületi ülésben mondottak történelmi, pártatlan, lehetőségig hű, de mégis rövid felfogását”. Ennek nyomán az előző diéták határozatait megismételve az alsótábla döntött a napló készítéséről, azt hat követre bízta, akik valóban a diéta folyamán végig vezették a naplót, amelynek mintegy a fele fenn is maradt: harmada az őrzéssel megbízott Pest megye levéltárában, további hatodának fogalmazványa a Székesfehérvári Múzeumban. Célunk ennek az anyagnak az összegyűjtése, rögzítése és közzéadásra előkészítése, azaz átírása és jegyzetekkel történő ellátása volt.

A kutatás tervezett ütemezése és tényleges folyamata

A projekt első évére a forrásanyag fotó- és xeroxmásolását, az átírás megkezdését terveztük. A munka megkezdését fél éven át késleltette az OTKA-t is érintő közbeszerzési korlátozás, majd a közbeszerzési rendszer szigorodása. Emiatt az első öt hónapban nem a tervezett hallgatói alkalmazásra került sor, hanem egy félállásos fiatal kutató, Tevesz László készített előtanulmányokat politikai nyilvánosság kérdéskörében. 2012 őszén történhetett meg az igényelt eszközök beszerzése, majd segítségükkel a forrásanyag rögzítése; a pesti anyagát a projekt hallgatói alkalmazásban álló résztvevője Szilágyi Adrienn, a fehérváriét a vezető kutató végezte. Utóbbi anyag állapota miatt nem lehetett szó a forrás egészének fotózásáról (a fényképezőgép fókuszálását nehezítő mértékig rendkívül hullámos felületek, az írást fedően gyűrött, visszahajlott lapszélek, töredező papíryanag), hanem részben fénymásolat készítésére volt szükség. Megtörtént a naplótöredékekkel egybekötött diétai iratgyűjtemény áttekintése és

kézírtos részeinek rögzítése is. 2013 tavaszán néhány rész átírása mellett a forrásközlési gyakorlatok áttekintése és az átírás elveinek kidolgozása történt meg.

Az összegyűjtött anyag értelmezéséhez további kiegészítő forráskutatást végeztem az Országos Levéltárban, ahol a naplószerkesztésben részt vett Eischl János fehérvári követ országgyűlési tevékenységére, bizottsági szereplésére vonatkozó további anyagot kerestem. Az anyag feldolgozásának módszerében amellet döntöttem, hogy elsőként a naplószerkesztők, különösen a Székesfehérváron megtalált forrásanyag készítője munkájának szervezeti kereteit kell megismernem, azaz a diéta bizottsági munkaformáját rekonstruálnom.

A kutatás második felére az összegyűjtött anyag átírását, közlésre történő előkészítését terveztük. A korlátozások miatti késedelem ledolgozására fél év hosszabbítást kértünk és kaptunk. Az olykor párhuzamosan végzett munka hatékonyabb végzésének feltételeit az annak idején tervezett asztali gép helyett egy ennek érdekében történt átcsoportosításra támaszkodva egy második laptop, a nehezen kivehető részek olvasását egy projektor beszerzésével biztosítottuk. A program sikeres lezárása érdekében a hosszabbítás időszakára megbízást adtam program időközben abszolvált hallgatói alkalmazású résztvevője részére, hogy az átírás munkálataiban továbbra is módja legyen részt venni. Erre az engedélyt megkaptam, miként arra is, hogy egy eredetileg nem tervezett külföldi konferencia-részvételt finanszírozzak a projekt költségvetéséből, amely részben az eredmények közlésére, részben a parlamenti naplózási gyakorlatokkal kapcsolatos szakmai konzultációra is alkalmat nyújtott.

A második, meghosszabbított szakaszban a projekt doktorandusz-hallgató, majd megbízott munkatársa elkészítette a forrásanyag nyers átíratának nagy részét. A fennmaradó részt magam írtam át, továbbá átnéztem, javítottam az átíratot, és a tárgyi magyarázó jegyzeteket készítettem. Ennek során az átírt anyagot összevettem az országgyűlésről készült közismert Kovács Ferenc-féle ún. kerületi naplóval a két szöveg kapcsolatának és átfedéseinek megállapítása érdekében. Megállapítható, hogy Kovács általunk magánaplónak minősített munkája során használta magát a hivatalos kerületi naplót annak idején saját jegyzetei összeállításakor, Arra, hogy a résztvevők olykor elkérték a naplót a szerkesztőktől ilyen célra, magában a naplóban is van utalás. Más főként a székesfehérvári fogalmazványban található szöveghelyek és egyezések arra utalnak, hogy egyes naplószerkesztők is kiséghették magukat (gyorsírók segítségével híján) Kovácshoz hasonló követi titkárok jegyzeteivel. Ugyanakkor szükségesnek látszik az átírt anyag további forrásokkal (így Záborszky Alajos Országgyűlési Tudósításai és Országgyűlési Szemléje, Vaáry Sándor gyorsíró szróványos jegyzetei a kerületi ülésekről, Pesti Hírlap) való egybevetése is. Erre a kutatásnak a projekt lezárása utáni folytatásában kerülhet sor. Az utolsó szakaszban megtemettük ennek jogi (a könyvtári és kézírattári muzeális anyag fotózásának engedélyeztetése) és infrastrukturális feltételeit (xerox és fotójegyek). A szövegek összevetése nyomán kialakult az egyezések és különbségek jelzésének lehetséges rendszere, amelyet a forráskiadásban nagy tapasztalattal rendelkező kollégákkal való konzultáció és finomítás után a kiadás során is használhatónak ítéltünk.

Eredmények

Maga az átírt forrásszöveg 34 db., egyenként 9–65, összesen 940 kéziratoldalni heti naplórész. Az átírás tapasztalatainak függvényében kialakult a kiadás koncepciója. Minthogy a diéta heti ciklusban dolgozott, s így szervezte meg a napló vezetését is, ugyanakkor a

megtalált anyag mellett számos hét anyaga hiányzik, a hiányzó részek későbbi beilleszthetősége érdekében a tényleges kiadás nem nagyobb terjedelmű kötet, hanem hetekre tagolódó, tehát egy-egy vagy szerencsés esetben több közvetlenül egymás utáni következő hét fennmaradt anyagát tartalmazó füzetek formájában lenne célszerű. Kérdéses, hogy volna-e kiadó ilyen közlésre; az erre irányuló tájékozódást megkezdtek. Figyelembe véve a körülményeket, de a hatékonyabb hozzáférés érdekében is, célszerűnek látjuk az összevetések befejezése és a jegyzetanyag véglegesítése után a forrás online hozzáférhetővé tételét. Erre nézve ugyancsak megkezdtek az egyeztetést az Országgyűlés Hivatala illetékes részlegével.

Nem sikerült előrelépni a napló további, hiányzó részeinek felkutatásában. A kerületi ülés késve határozott a napló őrzéséről, így annak csak a naplószerkesztők egy része tudott eleget tenni, azok, akik maguknál tartották a hetük anyagait. Azok, akik a soros elnököknek adták át, már csak egy-két „hetet” tudtak visszaszerezni, ismét mások talán saját megyéjükönél vagy maguknál tartották. Anyagvesztéssel is számolnunk kell, Zákó István háza 1848/1849 polgárháborújában elpusztult. További részek felkutatása csak a naplószerkesztők és a heti elnökök, valamint delegáló törvényhatóságaik iratánya vizsgálatával volna lehetséges, ami azonban a rövid futamidejű, kis létszámú és alacsony költségvetésű projekt kereteiben nem volt lehetséges. Három megyében végzett „próbaforrások”e tekintetben nem vezettek eredményre.

Több kérdésben megkezdtek az összegyűjtött forrásanyag értelmezését, hasznosítását. Tevesz László a politikai nyilvánosság kérdéséről végzett kutatásokat, Szilágyi Adrienn a Békés megyei követek 1843/44. évi szereplését vizsgálta, kapcsolatot keresve a megye politikai társadalma és politikai szereplése között. A vezető kutató a politikai nyelv (szónoklat és a sajtó kapcsolata), az országgyűlés bizottsági munkaformái és azok nemzetközi párhuzamai, valamint az országgyűlés működésének egyes rész kérdései vonatkozásában végzett vizsgálatokat. A városok rendezése és országgyűlési szereplése kiemelt tárgya volt a diétának, erre irányuló vizsgálatunk eredménye egy a főrendek körében a városi polgárjogról és diétai szavazatjogról, illetve ennek különböző szabályozási terveiről készült összesítését közreadó publikáció. Mindennek eredménye egy sor publikáció; négy megjelent tanulmány ebből kettő esetében rajtuk kívül álló okok miatt a támogatás feltüntetése elmaradt, egy tanulmány-kézirat, három további elhangzott és tanulmánnyá formált konferencia-előadás kézírata és egy konferencia-beszámoló, amelyen a részvételre a projekt keretében és támogatásával került sor.

A forrás alapján végzett eddigi elemzések

Eredményeink között említendő, hogy korábbi vizsgálódásaink után az Eischl-hagyatékban talált bizottsági anyagok irányították ismét figyelmünket a modern parlamentarizmus e fontos intézményére: rekonstruáltuk Eischl bizottsági tevékenységét, tájékoztunk a *parlamentari bizottsági rendszer* európai hátteréről. A magyar fejlődés ekkori kezdeteiben az angolszász állandó és eseti bizottságokkal mutatott hasonlóságot. Ennek oka gyanánt a felelős kormányzás hiányát, a kormányzati törvény-előkészítés teljes hiányát láthatjuk, amely miatt ezt a diétának kellett bizottsági munkaformában elvégeznie. A vizsgálat további érdekes eredménye épp a kerületi ülés státusával kapcsolatos: a magyar intézmény meglepő párhuzamokat mutat a brit parlament egyik tanácskozási formájával. A

kortársak, különösen a reformellenzék ismerte és tudatosan használta ezeket a mintákat és párhuzamokat saját munkájának megszervezésében.

A kéziratok és összevetésük alapján nagyjából átlátjuk, *miként dolgoztak a naplóvezetők*: rendes üléstermi helyükön ülve jegyezték úgy, hogy közben maguk is részt vesznek a tárgyalásban. A lassabb beszédtempót tekintve sem valószínű, hogy folyamatos, szó szerinti naplót tudtak volna készíteni. (Mindkét vizsgált forrásban előfordulnak a felszólalás becsült hosszúságához igazodó üresen hagyott helyek majdani kiegészítések céljából.) Jegyezték azonban a felszólalókat, a beszédek pontos sorrendjét, utalások formájában a beszédek lényeges pontjait. Az ülést követően a naplószerkesztők kiegészítették egymást, saját jegyzeteik átadásával, elkérték, lemásolták a felszólalók, a követeket kísérő titkárok, országgyűlési ifjak jegyzeteit. Egyes kerületi ülésekről az országos naplókhoz jegyzetelő Hajnik Károly „sebesírói” irodájának egyes munkatársai is készítettek jegyzeteket. A soros naplóvezetők e forrásokból készítették el és tisztázták le a napló szövegét, majd azt az elnökökkel és olykor az alsótábla választott cenzoraival hitelesítették.

Ebben a háttérben válnak érthetővé a *hivatalos napló és Kovács szövegének egyezései és eltérései*. Az országgyűlés történetét illetően eddig leginkább máig használt, a század utolsó évtizedeiben más források és immár standardizálódott nyelv birtokában készült Kovács Ferenc-féle magánnapló számos szövegszerű átfedést mutat a hivatalos naplóval. Lényegesek azonban a különbségek is: Kovács naplója a szövegeket gyakran szebb, szónokiasabb formában közli, viszont felszólalások, megnyilvánulások egész sorát vagy azok egyes elemeit nem tartalmazza, beszédeket összevon, felcserél, más szájába ad, így az ülés lefolyásának teljes körű megismerését egymagában nem biztosítja. Kovács ugyan a lényeges beszédeket és a vitamenet fontos mozzanatait ugyan közli, de ha minden követküldő minden képviselőjének minden felszólalására, azok minden lényeges elemére, a vita folyásának pontos menetére vagyunk kíváncsiak, a hivatalos napló lesz alkalmasabb forrás. A hivatalos naplóból nevesítve értesülünk a Kovácsnál olykor csak szavazataránnyal megadott döntések támogatottságáról, s olykor a vótumok megfogalmazása bepillantást enged az egyes politikai tényezők közötti viszonyokba. Kovács ugyanakkor nagyobb számban rögzített olyan mozzanatokot, amelyek az ülés körülményeit, hangulatát is jellemzik. A közbekiabálások, a beszédtonus, a résztvevői, hallgatói reakciók a hivatalos naplóban nem jelennek meg, hiszen annak célja a követek ellenőrizhetősége volt.

Vizsgáltuk *a napló születésének politikai háttérét*. A korábban ellenzék által a kormányzati lélekvasárlások megelőzésére követelt napló megvalósulását segítette, hogy létesítését ekkor már a konzervatívok is támogatták. A naplószerkesztők és/vagy delegáló törvényhatóságaik többsége kormánypárti, konzervatív vagy semleges irányt követett. A hatból egyetlen kifejezetten reformer követet (Zákó István) konzervatív megyéje visszahívta, Eischl János pedig a politikai tájékozódás fázisában volt: városa a reformkezdeményezések élén szerepelt, ugyanakkor a városi szavazatok kérdésében Fehérvár követutasítása meglehetősen rendies álláspontot képviselt. Amikor tehát a reform kérdései osztották meg a közvéleményt, a konzervatívabb megyék követelték a naplót, elkerülendő az utasításoktól eltérő szavazást, azt, hogy a reformerek a kerületi ülésben eldöntve a tárgyakat, ingadozó választóik szándékain túlmenő kezdeményezéseket vigyenek keresztül. De területi érdekeltséget is láthatunk: a hat szerkesztőből öt a dunai kerületekből került ki. A napló célja tehát a követutasítások betartásának ellenőrizhetősége volt, de a reformellenzék támogatott

minden a politikai nyilvánosság határait tágító lépést, a napló létesítése ezek sorába illeszkedett. Kossuth fontosnak tartotta azt is, hogy a törvények alkalmazói ne csak a törvény betűjét ismerjék, hanem a törvényhozó célt, indítékot is figyelembe vegyék, amit a vita ismerete, tehát a napló segíthetett.

Mivel a fehérvári követ a szöveget (letisztázott és az elnöknek átadott változata lévén hivatalos) sajátjának tekintette, s abban kiemeléseket tett, amelyek figyelembe vehetők a egy *városi követ politikai nézeteinek alakulása*, a követküldő város és követe, vagy épp Szemere és Eischl kapcsolata vizsgálatában.

A hivatalos napló nyelvi hibái, amelyeket Kovács korrigált, kifejezik az alkotmányosság helyzetét az udvar és az ellenzék, az uralkodó és a parlamentarizmus küzdelme folyamatában. Az udvar megakadályozta a professzionális gyorsírók alkalmazását, a korszerű, nyomtatott napló létét, de már nem tudta gátolni magának a naplónak a létrejöttét. Hiányosságaiiban a *kézírtos napló így mutatja az alkotmányos küzdelem pillanatnyi állását*.

A hiányosságok egyben a naplóvezetés körülményeiből is következnek. Minthogy a naplószerkesztő követek saját helyükön jegyzeteltek, ülésrendi helyük befolyásolta, ki, mit hallhat, illetve mekkora a különbség a jegyzés és a vita sebessége között. Eischl szövege fogalmazvány-jellege miatt is tartalmazhat több hibát, de naplóbeli szöveghelyek és más források is utalnak arra, hogy a terem közepétől távolabbra szorult városiak a terem belsejében, vagy túlsó felében mondottakat nem mindig hallhatták. A hiányosságok így a *városi követek* üléstermi, de átvitt értelemben a rendi politikai szerkezetben bírt hátrányos *helyzetére* is utalhatnak.

A további hasznosítás lehetőségei

A napló révén alaposabban ismerhetjük meg az 1843/44-es országgyűlés és az egész reformkor történetét. A forrás lehetőséget ad az országgyűlés tárgyalásainak minden egyes megnyilatkozásra kiterjedő elemzésére, és a vitatárgyakat képező korkérdések vizsgálatára. A közzétételre előkészített anyag segítségével hozzájárulunk az adott országgyűlés, az egykorú politikai rendszer és politikai nyilvánosság működésének kutatásához, adalékokkal szolgáltunk a hazai parlamentarizmus és politikai kultúra fejlődésének történeti elemzéséhez.